

Далматинска штампа о задњим годинама живота и смрти Његоша

За Његошева живота излазила су у Далмацији, поред осталих, два значајнија листа у којима сусрећемо, обзиром на ондашња времена пред сто и више година, прилично велики број вијести о Његошу и Црној Гори. Та два листа бијаху „Gazzetta di Zara“, који почиње излазити у Задру већ 1832 године, а престаје годину дана пред Његошеву смрт, док је други лист био „Osservatore dalmato“. Овај задњи лист почео је излазити 1 марта 1849 године двојезично са насловом „Osservatore dalmato — Smotritelj dalmatinski“, и то до конца маја исте године. Са бројем 52 од 2 јуна па даље излази само „Osservatore dalmato“ под уредништвом Јакова Тудине¹⁾, док 4 јуна излази први број „Glasnika dalmatinskog“ под уредништвом Анте Кузманића²⁾ као наставак „Smotritelja dalmatinskog“. Оба листа излазила су у Задру, главном граду тадашње аустријске покрајине Далмације.

Задње двије године свога излагања „Gazzetta di Zara“ преносила је углавном вијести из листа „Osservatore dalmato“ који је о политичким, културним и другим дневним догађајима био боље информисан него ова прва. Управо и ради тога, пошто је ријеч о задњим годинама живота и смрти Његоша, вијести су у овом чланку црпљене само из листа „Osservatore dalmato“, управо из „Glasnika dalmatinskog“, који није био ништа друго него дословни превод овог првог. Сасвим је разумљиво, да је „Osservatore dalmato“, односно „Glasnik dalmatinski“, као званично гласило далматинског Намјесништва, био добро информисан о Његошу и приликама у Црној Гори, а то није ни чудо кад знамо да су аустријске власти будно пратиле сваки корак Његошев, па и сваки и најбезначајнији догађај у Црној Гори, као што бјелодано доказују исписи из бившег архива Намјесништва у Државном архиву у Задру³⁾.

Још док је „Osservatore dalmato“ излазио као двојезични лист, штампано је неколико вијести, које се односе на Његоша и његову ближу околину. Тако је прештампано у цјелости писмо

¹⁾ О Тудини види: Д. Берић, Неколико података о првом преводу „Горског вијенца“ на италијански језик. Историски записи IV/1951, књ. VII, св. 1-3, стр. 109.

²⁾ О Кузманићу види: I. Bulić, Splićanin Ante Kuzmanić (1803-1888). Novo Doba, Split 14. IV. 1938, бр. 90.

³⁾ Историски записи VII, стр. 125.

бана Јелачића датирано у Пешти 1 априла 1849 године, којим моли Његоша да настоји утјецати на Бокелје, да је „потребно у Боки Которској мир држати“⁴). Одмах испод писма штампан је и „Проглас за Которане“. У вези са значајнијим политичким збивањима четрдесет девете, новине доносе двије вијести о намјераваном учешћу Црногораца у борбама изван Црне Горе. Тако се по једној неспореденој вијести почетком маја јавља „да је у Цетињу сабрана једна чета од 1000 добровољаца, одређених у помоћ Србима, и то на позив учињени у ту сврху од Русије Пресветјеном Црногорском Владици“⁵). Али већ у вијести од 11 маја из Котора дознајемо, да се тих хиљаду „добровољаца“ спрема „у Банат прико планине Вујшевића, за војевати противу Мађарских бунтовниках који ону земљу опустоше“ те због тога намјераваног похода „Црногорци уговорили су с Арнаутима примирје за једну годину“⁶).

О задњим бројевима двојезичног листа „Osservatore dalmato“ има подробнијих информација о Ђорђу Петровићу, првобратучеду Његошевом⁷). Тако дознајемо да је Ђорђе стигао у Котор 12 маја „ради њеких особених своих посалах“, а да му је такођер била намјера „окружног капитана кавалиера од Ивачића подврити, и њему нове поздраве од стране владине донити, и увијек тврдог његовог хотјења задржати пријатељска и доброг сусудства одношења са овим окружијем“. У наставку ове вијести изнешена је кратка биографија Ђорђевог⁸). У Котору се Ђорђе задржао до 21 маја, када се повратио на Цетиње. Непотписани извјеститељ из Котора, а то није нико други до окружни капетан Ивачић, јавља: „Поздрављајући се при одласку опетовао ми је (т. ј. Ђорђе) изражења увирителна од владине и његове стране, да ће се постарати на најбољи начин за уздржање мира и реда на граници“⁹).

Пошто се раздвојио двојезични лист, „Glasnik dalmatinski“ је излазио са малим закашњењем у вијестима, које су биле, као што сам напоменуо, превод из „Osservatore dalmato“. Вијести о Његошу у првом годишту „Glasnika dalmatinskog“, то јест 1849 године, понајвише су повезане за различите догађаје не само приватне, него и јавно-политичке нарави. Више вијести и догађаја повезано је за лица из најближе родбине Његошеве. Тако се Андрија Перовић, зет Његошев спомиње поводом убиства попа Марка Комненовића из Кривошија. Већ у једном од првих

⁴) Osservatore dalmato — Smotritelj dalmatinski 14 travnja 1849, br. 25. — Ради лакшег навођења скраћено: ODSД.

⁵) ODSД 10 svibnja 1849, br. 40.

⁶) ODSД 17 svibnja 1849, br. 44.

⁷) О Ђорђу Петровићу види: Д. Б(ерин), Један несучени црногорски књаз. Република, Београд 19 август 1947, бр. 97.

⁸) ODSД 21 svibnja 1849, br. 46.

⁹) ODSД 31 svibnja 1849, br. 51.

бројева „Glasnika dalmatinskog“ описано је како је поп Марко Комненовић убијен из „невире“ код утврде у Омугићу зване Паланка недалеко Никшића у Херцеговини¹⁰). Да би осветили смрт попа Комненовића, договоре се 8 до 10 Црногораца да запале споменуто утврду, те 18 јуна лукавством завладају истом. Након што су утврду спалили, свезане стражаре одведу у Трешњево сердару Андрији Перовићу, зету Његошеву, који стражаре „задржа код себе два дана, пак јих онда здраве читаве пусти дома“. Тако је Паланка, која „бранила је да не би Црногорци продирали прико међе, те робили“ била на тај начин „сва у пепео обраћена¹¹).

Осим о Ђорђу Петровићу и Андрији Перовићу имамо неколико вијести о Његошевим синовцима. У допису из Котора од 6 јуна јавља се о „двѝ несриће“, које су неколико дана прије тога задесиле Његоша. Говор је наике о смрти његова петогодишњег синовца, јединца његова брата Пере, који је умро на Цетињу, те о смрти шеснаестогодишњег сина Његошева зета Перовића, који је умро у Србији, а гдје је „на одхрањење послат био“. Особито је „јак ожалостила“ Његоша синовчева смрт, јер је овај „по обичају њихове земље одређен био да му наслѝдник буде“¹²).

У једном пак другом допису из Котора новине јављају, да су 13 јула стигли тамо из Србије Стеван и Петар Петровићи, Његошеви синовци, који су били у Србију „отишли на наук.“ Тај су наук прекинули „због колере која се тамо појавила“. Њих је допратио, како јављају новине, Матија Бан, који се „издаје за оправника принципа Србије“ (*sedicente agente del principe di Serbia*)¹³). У вијести из Дубровника од 6 августа „Osservatore dalmato“ донио је исправак што је Бан назван „Sedicente agente del principe di Serbia“, већ да је он пред више година прије тога био позван као одгајатељ дјете српског кнеза, те пошто је завршио са својим радом, вратио се послѝје дугог одсуствовања натраг у домовину¹⁴).

Значајне су вијести о подлагању Куча и Васојевића Његошу. Послѝје погибије Ђорђа Рафајлова Дракулића „главара Нахѝе (крајине) Кучске“ 29 маја, а који је држао турску страну, усташе Кучи на оружје, побију се са Турцима и њиховим симпатизерима, те их надвладају. Након тога 4 јуна „више од стотине што главарах што старцах“ одоше на Цетиње и понијеше „пет главах турских поглавицах да јих баце прид ноге Владичине“ у знак подложности. Његош их „радо под своју власт прими“, а уз то

¹⁰) Glasnik dalmatinski 18 lipnja 1849, br. 5. — Osservatore dalmato 14 giugno 1849, No. 59. — Ради лакшег навођења скраћено GD и OD.

¹¹) GD 2 srpnja 1849, br. 9. — OD 28 giugno 1849, No. 67.

¹²) GD 16 srpnja 1849, br. 13. — OD 12 luglio 1849, No. 75.

¹³) GD 2 kolovoza 1849, br. 18. — OD 26 luglio 1849, No. 83.

¹⁴) OD 14 agosto 1849, No. 94.

их је даривао „с доста праха и олова“. На крају додаје се, да Кучи кривим оком гледају Подгоричане, те да „омирају и ову земљу од Тураках освојити и Црној је гори подложити“¹⁵⁾.

У извјештају од 10 августа, новине се поново навраћају на питање Куча пишући, да „није Црногорцима пошло за руком примамити на своју страну до један само дио становништва оне покрајине“. Ради тога, да би онемогућио повратак Куча под Турке, Његош „смишљеном хитрином знао јих је завадити са становницима Подгорице“. У борби између Куча и Подгоричана пало је око двадесет ових задњих, па су главе неколицине ових послужиле „за дивљи урес Цетињских кула“. Ово ново непријатељство увјетовало је, да су Кучи „подчинили се Владици за имати у њему бранитеља против турском нападању“¹⁶⁾.

Осим Куча отпали су од скадарског везира и потчинили се Његошу и Васојевићи. Они су 2 јула донијели на Цетиње четири турске главе „за знак њихове љубави према Црногорцима“. При томе је Његош „липо дочекао и обдарио поглавице ратоборног овог народа оружјем и јаспром“¹⁷⁾.

У вези са убиством Ђорђа Дракулића стоји и убиство Перише Маркешина Ђурашковића „старешине нахије Риечке у његовој кући у Зеклину“. Убиство је извршио 21 јуна „један од куће Страгара из освете сикиром“. Рођаци погинулог Перише 23 јуна убију „двојицу од куће Страгара“, те се због тога, као што јављају новине, изродила „велика смутња у оној крајини“¹⁸⁾. Четворица сукриваца у убиству Перише Ђурашковића била су допремљена на Цетиње, од којих двојица „признавши учињену кривицу“ били су 30 јуна „мушкетани на Цетиње, а друга двојица налазила су се у тамници „не би ли се боље доказало њихово злочинство“. По наредби Његошевој куће убојица и њихових помагача „разорене су до темеља; земље њихове подијељене сиромасим оног села, а кућна чељад, не штедећи ни старацах ни саме лице, до 40 протирана су из Цернегоре и оправљена у Турску“¹⁹⁾. Међутим, у вијести од 27 јула из Котора дознајемо, да је Периша Ђурашковић био убијен по наговору скадарског везира због погибије Ђорђа Дракулића“ бившег поглавице од села Кучи“. Као што је, јављају новине, убица Ђорђа Дракулића био „добро примљен“ од Његоша, тако је и убицу Перише Ђурашковића прихватио скадарски везир, те „да би у сигурности био, одредио му је за становање тврђаву Жабљака“²⁰⁾.

Непрестани окршаји са Турцима, па чак и најмањи нападаји, пружају обиље материјала за новине. Тако је забиљежен нападај 18 јуна на међашном мјесту Ђуканова Долина на „Стерканици од

¹⁵⁾ GD 7 lipnja 1849, br. 7. — OD 21 giugno 1849, No. 63.

¹⁶⁾ GD 20 kolovoza 1849, br. 23. — OD 18 agosto 1849, No. 95.

¹⁷⁾ GD 16 srpnja 1849, br. 13. — OD 12 luglio 1849, No. 75.

¹⁸⁾ GD 5 srpnja 1849, br. 10. — OD 5 luglio 1849, No. 71.

¹⁹⁾ GD 16 srpnja 1849, br. 13. — OD 12 luglio 1849, No. 75.

²⁰⁾ GD 6 kolovoza 1849, br. 19. — OD 31 luglio 1849, No. 86.

Кривошијах у округу Аустрианском“. Тада је једна чета од 43 Црногорца напала „турму“ Турака из Бањана, који се враћаху са пазара у Рисну. Црногорци су отели од Турака „деветнаестеро коњах, неколико вриџах соли и кукуруза, јасприх, оружја и других стварих“. Пошто се овај инцидент одиграо на аустријском територију, аустријске су власти обавијестиле о томе Његоша, тражећи, „да што бержје кривце педипса, и да се поврати све што је украдено“²¹⁾.

У новинама забиљежени су такођер и нападаји Турака на Црногорце. Тако је забиљежен нападај 28 септембра извршен од Турака из Подгорице, који су на коњима напали на 22 Црногорца из Љешанске Нахије „који су кукуруз брали у пољу Зенте, те свеколике ајдучки поубијали“. Овај је покољ јако дирнуо Његоша, те „сваки час очекују се последице овог кервавог дила, јер Црногорци знају се осветити“²²⁾. Када су пак неки Црногорци 18 новембра убили једног турског поданика на путу кроз Паштровиће на аустријанском територију, а који се са једним својим другом враћао из Албаније, Његош се на ово „издајно убојство“ извинио аустријским властима, које су му се ради тога потужиле. Истодобно је Његош, као што пишу новине, обећао „да Црногорци приличних злочинствих на нашем (т. ј. аустријском) округу више учинити неће, и да ће послати ц. к. претури од Будве три коња, једну пушку велику и једну кубуру (малу пушку) и ништо јаспрах, што су убојице однили“, а зликовци су, како се говори, били „осуђени у Црнојгори на глобу“²³⁾.

Ревносни дописник из Котора извјештаје новине, да је 29 јуна стигла тамо пошиљка од 16.000 фиорина за Његоша „све у цесарским цеконима, што му је послао конзуо руски (Јеремија Гагић — Д. Б.) кои се у Дубровнику налази“. По овај новац дошла су у Котор двојица перјаника²⁴⁾.

У једном од задњих бројева 1849 године новине се по први пут осврћу на болест Његошеву. У том кратком допису из Котора од 15 децембра говори се да Његош „јаку персобољу има“, те да му је 10 децембра на његову молбу био послан на Цетиње „окожни руколикар Научитељ Голђи“. Према извјештају Голђија Његошу је „ништо лакше, али још није сасвим ван погибелји“²⁵⁾. У допису од 22 децембра јавља се, да је Његош сретно „приболио немоћ, која погибелју притиаше његову животу“, те да се љекар Голђи повратио у Котор „прие три дана“ т. ј. 20 децембра²⁶⁾.

²¹⁾ GD 5 srpnja 1849, br. 10. — OD 5 luglio 1849, No. 71.

²²⁾ GD 25 listopada 1849, br. 42. — OD 20 ottobre 1849, No. 131.

²³⁾ GD 18 prosinca 1849, br. 57. — OD 15 decembre 1849, No. 163.

²⁴⁾ GD 16 srpnja 1849, br. 13. — OD 12 luglio 1849, No. 75.

²⁵⁾ GD 25 prosinca 1849, br. 59. — OD 21 decembre 1849, No. 167.

²⁶⁾ GD 1 sijnja 1850, br. 1. — OD 23 decembre 1849, No. 170.

„Gazzetta di Zara“ јавила је била у другој половини јануара 1850 године како се, тобоже, у Црној Гори „побуна изродила“, и да се Његош „оставио владе и побигао“, а све ради тога што није хтјео дозволити Црногорцима да прискоче у помоћ Грбљанима, ако би се ови сукобили са аустријском војском²⁷⁾. „Osservatore dalmato“ и „Glasnik dalmatinski“ одмах су реагирали против таквог неодговорног писања слиједећим ријечима: „Ми находимо за дужност прогласити ове гласе за неистините, и свитујемо Новину Задарску да буде паметнија, па да не разглашује онако слободно приличне лажи, јере би инострани узети могли за истините, и опет као такве и други листови свиту објавили“²⁸⁾. У другој вијести из Котора од 8 фебруара 1850 поново је демантовано писање листа „Gazzetta di Zara“, а према информацијама „из поузданог извора ком се доиста вировати може“, јер да у Боки Которској о тобожној побуни против Његоша „нитко није ни у сну снιο о тој ствари, а камо ли да је за истиниту држао“²⁹⁾.

О стварној побуни против Његоша јавља „Osservatore dalmato“, односно „Glasnik dalmatinski“ у вијести из Котора од 10 фебруара исте године, када су се побунили Морачани. Новине доносе, да су из „поузданог баш извора“ дознале да су се „становници Мораче у Црнојгори одметнули од Владике и да су изабрали себи за старешину Архимандрита оног манастира“, али да то стање нимало не забрињује, јер Његош у Црној Гори „има и сада исту ону моћ, која га сталним чини у својој влади дивљег оног народа“³⁰⁾. Ова је побуна како стоји у једној вијести из Задра од 6 марта, „легла“³¹⁾, док о самој побуни новине не говоре ништа подробније.

Аустријске власти су, осим Његоша, као што се може видјети и из самих новина, будно пратиле и сва она лица, која су долазила у додир са Његошем. Тако је забиљежен био састанак Његошев са капетаном Ристићем. Јављајући да је 10 марта капетан Ристић кренуо из Котора за Далмацију, новине биљеже, да се овај капетан, који се „с' храбрим војницима генерала Книћанина јуначки борио противу одметницим у Угарској“, прије тога „николико данах задржао код Владике“. Његош је капетана Ристића, за исказати му своје повјерење, обдарио „сребрном медаљом храбрости“ и истодобно му дао и „писмо удиљене изверштине“. На крају вијести додаје се, да се „поговара“ да будући се Његош „дописује са Србиом, приправе чини за бој“³²⁾.

У задарским новинама забиљежен је Његошев пут у Италију и натраг половином 1850 године у сврху лијечења. У допи-

²⁷⁾ Gazzetta di Zara, 26 gennaio 1850. No. 12.

²⁸⁾ GD 1 veljače 1850, br. 10. — OD 27 gennaio 1850, No. 16.

²⁹⁾ GD 0 veljače 850, br. 15. — OD 14 febbraio 1850, No. 26.

³⁰⁾ GD 10 ožujka 850, br. 18. — OD 25 febbraio 5, No. 33.

³¹⁾ GD 12 ožujka 850, br. 21. — OD 7 marzo 1850, No. 38.

³²⁾ GD 22 ožujka 1850, br. 24. — OD 19 marzo 1850, No. 45.

су из Котора од 25 априла јављено је о боравку Његошевом у Прчању, те да је „задовољан с' начином лечења наших ликараx, и он се подобро опоравио од своје немоћи“³³⁾. Из Боке Његош је 10 јуна једним од пароброда аустријског Лојда стигао у Задар, јер „због' здравља одлази у Талианску“. Како је пароброд касно стигао у Задар, Његош је одлучио да ће „због ердјавог' и слабог' здравља остати на пароброду“. Ради тога „политички и војени старешине“ поклонили су му се на броду, док навече војна музика „на поштење његово свирала је на обали“. Његош сутрадан 11 јуна у 8 сати „уз свирање исте свирке (глазбе) одпутовао је за Терст“³⁴⁾.

У међувремену док је Његош избивао из Црне Горе, одиграле су се тамо неколике кржаве освете, а од којих новине биљеже убиство попа из села Сотонића из Црмнице. Убица са пет људи био се затворио у једну кућу и почео бранити од Црмничана, пристајући да се преда само двојници браће Пламенаца, а од којих је један био зет Његошев. Када Пламенци дођоше „они шест опале на њих пушке и обојицу са земљом саставе“. Након тога Црмничани „навале на кућу, и као што ники приповидају — биљеже новине — говори се да су јих поубиали, а други опет казују да су кућу запалили и четири кривца жива изгорела, а двојици поће за руком те су побигли“. Даље дознајемо, да се „поговара“ да су Црмничани протјерали једанајест породица, које су биле у роду или пријатељству са кривцима, а „куће запалили и сва добра разграбили“. Сазнавши за ове догађаје Ђорђе Петровић „подпридсидник старовића“, отишао је одмах у Сотониће „да људе смири и ред поврати“, а што му је и пошло за руком, а неколико особа је од прогнаних породица „похватао и затворити дао“³⁵⁾. Тек по повратку Његошевом из Италије, одржана је 18 јула, како јавља „*Osservatore dalmato*“, скупштина сенатора и поглавара црногорских, да би се донио дефинитивни суд због убиства браће Пламенаца. Кривци су били кажњени глобом од 1400 талира и прогнани скупа са породицама из Црне Горе³⁶⁾.

Његош се није много задржао у Италији. Већ 2 јула „на једну уру поподне“ проједрио је покрај Задра ратни брод „*Seetmöve*“ под командом капетана Хенрика од Литров, возећи Његоша пут Котора, који се налазио „у вехома погибењом стању здравља, и због тога није ни могао отићи у купала талианска“³⁷⁾. Брод је 4 јула у седам сати изјутра стигао у Котор, те искрцавши Његоша и његову пратњу, одмах кренуо сутрадан натраг за Трст. Том згодом новине доносе, да Његош „због здравља свог' кратко време бавио се у Млетцим, и незадовољан с' начином лечења, одлучио је вратити се у отачбину“. Из Котора је Његош

³³⁾ GD 7 svibnja 1850, br. 37. — OD 30 aprile 1850, No. 69.

³⁴⁾ GD 14 lipnja 1850, br. 48. — OD 11 giugno 1850, No. 93.

³⁵⁾ GD 5 srpnja 1850, br. 54. — OD 2 luglio 1850, No. 105.

³⁶⁾ OD 23 luglio 1850, No. 117.

³⁷⁾ GD 9 srpnja 1850, br. 55.

кренуо 5 јула рано ујугро пут Његуша³⁸⁾. У допису из Котора 12 јула јављено је да је владика из Његуша отишао на Цетиње, али да се „у здрављу ни најмање није опоравио“³⁹⁾. Тек у допису из Котора 19 јула „*Osservatore dalmato*“ јавља, да изгледа да стање здравља црногорског владике креће на боље⁴⁰⁾.

Интересантно је забиљежити оглас за издавање „Шћепана Малог“ од Андрије Стојковића из Трста. Тај оглас штампан у „*Glasniku dalmatinskom*“ гласи: „Г. Андрија Стојковић издати ће у Терсту ново једно дило Владике од Црнегоре под насловом „*Лажни Цар, Шћепан Мали*“. Ова књига садржаваће око 10 табака (цилих листових) и изаћи ће на свит до неколико недиља за цину од четрдесет карантанах, и платиће се кад се прими“⁴¹⁾.

У августу новине јављају да се „Владика црногорски све боље у здрављу поисправља“, али истодобно савјетују, да се Његош „за које врме посве владања остави, скине бригу с' главе, и подигне дух свој, којим је мало клонуо“, али да ни он сам не зна на који би се начин „уклонио да на коме послове остави“⁴²⁾. О побољшању Његошева здравља јављено је и у септембру⁴³⁾ и у октобру⁴⁴⁾.

Почетком новембра новине пишу о доласку Омер-паше и његових чета у Херцеговину, те у вези с тим разматрају политичку и војну ситуацију, која би могла настати. Чак се напомиње о евентуалној помоћи никшићким Турцима против Омер-паше⁴⁵⁾. Али, Његош баш тада тражи лијека за своју болест, настојећи климатском промјеном себи помоћи. Новине пак свеудиљ јављају, као на примјер, у вијести из Задра од 13 новембра, да се Његош „у здрављу све то боље опоравља“, те да је по једној особи из Котора наручио да му се „стан нађе у оном граду“. У Котору би Његош имао „само неколико данах провести, те ће ондах пут Млетака поћи“⁴⁶⁾. У Котор је Његош стигао 12 новембра, а о намјераваном његовом путу сазнајемо, да „мисли у Млетцим или другом граду у Талианској зиму провести“⁴⁷⁾. У Задар је стигао 20 новембра, али „с' ердјавог времена не изиђе на сухозато старешине ц. к. грађанских и војених власти ходоше на пароброд поклонити му се“. Из Задра је сутрадан 21 новембра кренуо даље за Трст⁴⁸⁾. О даљњем Његошовом путу пренијета је

³⁸⁾ GD 12 srpnja 1850, br. 56. — CD 9 luglio 1850, No. 109.

³⁹⁾ GD 19 srpnja 1850, br. 53. — CD 16 luglio 1850, No. 113.

⁴⁰⁾ OD 23 luglio 1850, No. 117.

⁴¹⁾ GD 2 kolovoza 1850, br. 62.

⁴²⁾ GD 23 kolovoza 1850, br. 68. — OD 20 agosto 1850, No. 133.

⁴³⁾ GD 10 rujna 1850, br. 73. — OD 3 settembre 1850, No. 141.

⁴⁴⁾ GD 5 studenog 1850, br. 89. — OD 31 ottobre 1850, No. 174.

⁴⁵⁾ GD 15 studenog 1850, br. 92. — OD 6 novembre 1850, No. 179.

⁴⁶⁾ GD 19 studenog 1850, br. 93. — OD 14 novembre 1850, br. 182.

⁴⁷⁾ GD 22 studenog 1850, br. 94. — OD 19 novembre 1850, No. 185.

⁴⁸⁾ GD 23 studenog 1850, br. 95. — OD 21 novembre 1850, No. 186.

једна вијест из загребачких „Народних новина“ од 4 децембра 1850, да је стигао у Беч, те изгледа да ће у Бечу „и сву зиму провести“⁴⁹⁾.

Његош се није дуго задржао у Бечу. По једној вијести, датираној у Венецији 23 децембра видимо да се већ тада налази у том граду и да је „одсио у гостионици код Цесара Аустроанскога“⁵⁰⁾. Из Венеције кренуо је даље на пуг по Италији. Тако милански лист „Bilancia“, одакле преноси и „Osservatore dalmato“, јавља да је Његош 2 јануара 1851 стигао у Милано и да је присуствовао опери у позоришту миланске „Скале“. Новине пишу да Његош путује због здравља. У Бечу да га је прегледао један чешки љекар, те да га је увјерио да његова болест није ни хронична ни опасна. На свом повратку из Беча у Трст Његош се „потпуно опоравио“, али по савјету љекара треба да зиму проведе у Италији, те ће због тога посетити краљевство Лојмбардију—Венето, Торино, Ђенову, Фиренцу, Рим и Напуљ, где ће се најдуже задржати. На крају додаје се, да ће Његош вјероватно написати успомене са свога путовања на начин „достојан једног разборитог и дубоко славенског ума“, а које ће бити публиковане на задовољство и част његових саплеменика⁵¹⁾. У даљем Његошевом боравку у Италији, по задарским новинама, дозвољамо једино то, да је 10 јануара 1851 стигао у Рим истодобно када и руски кнез Паскевић⁵²⁾.

У међувремену, новине доносе поједине вијести у вези са Његошевим именом. Тако у вијести из Дубровника од 31 марта јавља се, да је руски конзул из Дубровника упутио у Црну Гору „један износ око 14.000 фиор. у цекинима“⁵³⁾. Познато је, да је Његош за свога боравка у Италији такођер примио новаца од Јеремије Гагића. Свакако, неће бити мјеница од 1997.50 рубаља у сребру, коју је Гагић преко Трста упутио Његошу у Напуљ⁵⁴⁾, урачуната у споменути суму од 14.000 фиорина, која је послана на Цетиње.

Даље новине извешћују, да је по наређењу „старовића“ био 19 маја „мушкетан“ на Цетињу Милић Грујица из Чева „један од најхрабријих Црногораца“, којег је Његош био наградио „оружјем Храбрости“. Грујици Милићу је био пред двије године убијен синовац у Пиви код Гацка, камо је са још неким другима „ради дерачине отишао био“. Овога је осветила „гомила једна Црногораца убивши једног’ сељака из Пиве“, а по наговору Грујице Милића. Сенат је нашао да је Грујица Милић кривац, јер је прекршио утаначени мир између Црне Горе и Кадичице.

⁴⁹⁾ GD 13 prosinca 1850, br. 100. — OD 8 decembre 1850, No. 193.

⁵⁰⁾ GD 3 sičnja 1851, br. 1. — OD 29 decembre 1850, No. 207.

⁵¹⁾ OD 12 gennaio 1851, No. 7.

⁵²⁾ OD 21 gennaio 1851, No. 12.

⁵³⁾ GD 15 travnja 1851, br. 30. — OD 10 aprile 1851, No. 57.

⁵⁴⁾ CF. P. J. Драгићевић, Чланци о Његошу. Цетиње 1949, стр. 189.

лука од Гацка. Да није овај прекршај на тај начин кажњен „у велике би се распре заплело Цернугору с' керштеним народом Херцеговине, а такове (распре) у овом часу гледе на сваки начин уклонити“⁵⁵).

Његош је 24 маја био већ у Бечу⁵⁶). У вијести датираној из Задра 2 јула, а према допису из Котора, новине јављају како се у Котору „гласа“ како ће „до кои дан повратити се Владика из Беча, и да ће у повратку свом задржати се нико вриме у Дубровнику, гди ће се, као што свит нагађа, састати са Серашћиром Омер-пашом или ће га Серашћир позвати на договор“⁵⁷). За боравка Његошева у Бечу у новинама је опширно писано о мисији Теодосија Мирковића, калуђера манастира Косијерева у Херцеговини, у мјесецу јулу 1851 године, а о којему је такођер писано када је почетком априла исте године долазио у Грахово⁵⁸). Калуђер Мирковић дошао је 1 јула из Мостара у Грахово, а одатле је скупа са граховским војводом кренуо за Цетиње 3 јула, носећи од Исмаил-паше „Старовићу Церногорском једну књигу“, а новине нагађају да се тиче „пограничних сукоба“⁵⁹). У писму Исмаил-паша „позива Старовиће да пази да се на међи мир и ред не поремети“, а оно му је одговорило „да ће се о том старати“. Поводом измјене ових писама пронио се глас, да ће се „споменути Паша и Владика Церногорски (и ако не би они могли њихови посланици) наберзо договора ради састати између Слива и Никшићах“, док Црногорци „једва чекају на Његошев повратак“, а „Старовиће му је“ послало у сусрет два посланика⁶⁰).

Његош је из Беча стигао у Трст 27 јула⁶¹). Из Трста је кренуо за Котор послите 15 августа, јер је већ 19 августа стигао у Задар, али „с' ердјавог времена није излазио на сухо“. Навече истог дана „отишао је на пароброд госп. одправитељ придсидништва барон од Геталди да му се поклони“, а изјутра 20 августа кренуо је Његош даље за Котор⁶²), камо је приспио 21 августа⁶³).

Ујутро 9 септембра из Задра „даље је на пароброду наставио свој пут у Терст млади Данило Петровић, братучед Владике Церногорскога“. Новине биљеже, да Данило путује у Беч „да тамо себи прибави користних знањах, да се учи нимачком и француском језику, јербо је он одређен за наследника садашњега Владике“⁶⁴). Дан прије тога, 8 септембра, у Котор је био стигао

⁵⁵) GD 30 svibnja 1851, br. 43. — OD 27 maggio 1851, No. 84.

⁵⁶) GD 3 lipnja 1851, br. 44. — OD 29 maggio 1851, No. 85.

⁵⁷) GD 8 srpnja 1851, br. 54. — OD 3 luglio 1851, No. 105.

⁵⁸) GD 15 travnja 1851, br. 30. — OD 10 aprile 1851, No. 57.

⁵⁹) GD 15 srpnja 1851, br. 58. — OD 10 luglio 1851, No. 109.

⁶⁰) GD 22 srpnja 1851, br. 58. — OD 17 luglio 1851, No. 113.

⁶¹) GD 5 kolovoza 1851, br. 62. — OD 3 agosto 1851, No. 123.

⁶²) GD 26 kolovoza 1851, br. 68. — OD 21 agosto 1851, No. 133.

⁶³) OD 26 agosto 1851, No. 136.

⁶⁴) GD 12 rujna 1851, br. 73. — OD 9 settembre 1851, No. 144.

бан Јелачић, па му уз остала изасланства „и Владика Церногорски послао је одбор један да поздрави Бана“⁶⁵⁾.

По свом повратку Његош је да би стишао „жестоко непријатељство“ између једног села Катунске и једног села Бјелопавлићке Нахије, те да се „не би изметнула кервава борба“ послао 5 септембра „старовићника“ Пурана Митрова из Пипера са још неколико перјаника, како би узнастојали да „на липе леже распра оних двају селах“. Међутим, када су се почели „о миру договарати“, приметне се међу њима борба у којој „старовићник“, а осим тога „и неколико особах и с' једне и с' друге стране пане мртвих, и опет многи допадну ранах“. Овај догађај је „вехома ражалостио Владику бојећи се да се из овога не извргне нова распра између Пиперах (због убиства Пурана Митрова — Д. Б.) и становниках речених двиюх нахиах“⁶⁶⁾. У наставку у истом броју новина јављено је како Његош „са здрављем не стоји добро“ иако говоре да му је „сада лакше“, а сам Његош да је наредио да му се „приправи кућа једна у Ријечној Нахији, гди мисли с' благог' поднебја зимовати“, а ако му не буде погодовала та клима да ће „још ове зиме оставити Цернугору и сићи к' мору“⁶⁷⁾.

„С наумом да што огуле“ 30 септембра провале 30 Црногораца из Глухог Дола, Бољевића и Лимљана у римокатоличко село Зупце у Албанији, али ови „одупру се и својски одбију навалу“. У окршају „два Црногорца и два Зубчана погибоше, и трећи један Црногорац смртних рана допадне“, док је Црногорцима успјело те су „одсикли главе убијеним Арбанасима, и једном од њих уграбе и оружје“. Када су нападачи дошли Његошу на Цетиње „ком су донешене биле главе двајух ових убијених кершћанах није јих хтио примити, нити је обдарио оне што су јих донили, неодобравајући да се напада на села керштеног' народа“⁶⁸⁾.

Дописник задарских новина из Котора јавио је 11 октобра, да се тамо вратио из Дубровника „тајник Владике Церногорскога“ витез Милаковић, те да одлази опег за Црну Гору. Дописник јавља да се „промакао“ глас да Милаковић „мисли оставити службу Владичину“⁶⁹⁾ Вјероватно се још за боравка Милаковићева у Дубровнику пронио глас о доласку у Дубровник једног посланика од стране Серашћер Омер-паше да се са Његошевим посланицима „о никим пословима договара“. Демантујући ову гласину, новине у вијести из Задра од 30 октобра пишу да тај „глас“ тада „биаше принагао“, пошто „увиравају да у Дубровник није стигнуо никакви још посланик Серашћиров“. Уједно је јављено да су „прошастих данах свеједнако летили улаци од Владике Цер-

⁶⁵⁾ GD 19 rujna 1851, br. 75. — OD 16 settembre 1851, No. 149.

⁶⁶⁾ GD 23 rujna 1851, br. 76. — OD 18 settembre 1851, No. 149.

⁶⁷⁾ Ibidem.

⁶⁸⁾ GD 10 listopada 1851, br. 81. — OD 7 ottobre 1851, No. 160.

⁶⁹⁾ GD 21 listopada 1851, br. 84. — OD 17 ottobre 1851, No. 166.

ногорског к' Серашћиру Омер-паши и од овога опет к' Владики“. Разлог овоме био је за „опет повратити пријатељска одношења између Црнегоре и Турске, крај учинити узајамним злочинствима и мир учверстити на међама“. Писма Серашћерова носио је Његошу познати нам калуђер Теодосије Мирковић, који се повратио по успјешно обављеној мисији у Мостар, те „донио одговоре, који су много повољног садржаја“⁷⁰⁾.

Већ у идућем броју, након што су новине у претходном броју опширно писале о измјени писама између Серашћера и Његоша, јављена је смрт Његошева. Дописник из Котора јавио је ту вијест 3 новембра, а у Задар је обавијест о томе приспјела тек 5 новембра⁷¹⁾. Одмах је по Његошевој смрти „Старовиће Црногорско послало два знаменитија Црногорца да службено приобће глас ови ц. к. одправитељу окружја Которског' и царско-руском конзулу кои прибива у Дубровнику“⁷²⁾. Када су скадарски Турци сазнали за Његошеву смрт, од радости су „пивали и пуцали из пушака“, а Турци из Подгорице и Спужа „прикершивши виру задану сусидним Црногорцима, провалише у околину од Пиперах, и насернувши изненада на пастире оне Нахие, два убише, а једног' ранише одагнавши при том сва стада“. Новине пишу да се због ове „дерачине“ Црногорци „мисле жестоким начином осветити“. Иначе у читавој Црној Гори влада мир, док се „Старовиће“, под руководством Његошева брата Пере примило управљања пословима. У самом Цетињу послѣ Његошеве смрти сакупило се „прико 200 знаменитијих Црногорацах и чекају на перјаника Радована Пипера, и Петра сина Старовићника Стевана Перкова Вукотића, који су послани у Дубровник к' царско-руском конзулу да му јаве смрт Владичину и да приме од њега опоруку (тештаменат) покојнога Владике...“⁷³⁾. Јеремија Гагић отворио је опоруку Његошеву у присуству споменуте двојице перјаника 4 новембра. Новине, иако не доносе садржај опорукe, јављају да се говори, да је Његош „наименовао законитим својим наследником и духовне и свитовне власти у Црнојгори младог' синовца свог' Данила Петровића Његуш...“ а да је у опоруци овоме препоручио, да се „користује свитом и искуством стрица свога Пера Тома Петровића, придсидника Старовића, и у управљању да слиди политику које се држаше покојник“⁷⁴⁾. Премда задарске новине у том броју јављају да не знају садржаја опорукe, ипак по навођењу види се да су аустријске власти имале у рукама препис исте, али је нијесу хтјеле јавно публиковати прије него што буде обзнањена јавно у Црној Гори.

⁷⁰⁾ GD 4 studenog 1851, br. 88. — OD 31 ottobre 1851, No. 174.

⁷¹⁾ GD 7 studenog 1851, br. 89. — CD 6 novembre 1851, No. 177.

⁷²⁾ GD 11 studenog 1851, br. 90. — CD 7 novembre 1851, No. 178.

⁷³⁾ GD 18 studenog 1851, br. 92. — OD 14 novembre 1851, No. 182.

⁷⁴⁾ GD 21 studenog 1851, br. 93. — OD 18 novembre 1851, No. 184.

Детаљне вијести о задњим часовима и смрти Његошевој, као и о његовој опоруци новине доносе тек у извјештају датираном 20 новембра из Задра. Пошто је од интереса цјелокупности тај новински извјештај, то га доносимо у цјелости:

„Владика видећ се при смрти, дао је да се око њега на Цетињу саберу главари Црногорски, и прочитовао им, да је учинио опоруку у три испјаса; један да је положио код рускога конзула у Дубровнику; други код рускога поклицара у Бечу; а трећи код рускога министарства у Петрограду.

Живо је Црногорцима препоручио, да се држе његове послидње воље изречене у оном писму, изричућ проклетство над оним, кои би смио приступити је.

Него јих је опоменуо, да је наменио за свога наследника Данила Петровића, онога истога, ког' је он оправдио на наук пут Беча у Петроград, и док се не поврати у отачбину да врременито уместо њега има владати рођени му брат Перо придсидник старовића.

Верло је пак припоручио свимколицам да живу међу собом у најбољем складу, и да уздрже добра одношења с' Аустриом, а особито са становницима Боке.

Црногорски главари обећаше Владики да ће усве и посве поштовати његову послидњу вољу.

Истом је Владика умро, пошла су два Перјаника, као што је већ казано, у Дубровник, да од рускога конзула приме покојникову опоруку. Међутим Перо, придсидник старовића, без ичје супротивштине узео је на се с' помоћу старовића владање, а прие свега свуда је распослао наредбе, да се главари и други чиновници Црногорски саберу на Цетињу, те да прибивају при прогласењу Владичине опоруке.

Дошав она два Перјаника из Дубровника, тајник Милаковић велегласно је сабраним Црногорцима проштио послидње Владичине одредбе и једну књигу рускога конзула у Дубровник, с' којом побуђиваху се Црногорци на слогу и подпуно извершење опоручних одредбах.

Пошто је то проштивено, свиколици обећали су да ће поштовати покојникову вољу, а Ђорђе његов братучед, они исти за којега казивало се да ће се ставити на чело партаје противне наследнику, ког' је Владика наменио, и дочепати владе Црногорске, најперви приступио је к' придсиднику старовића, Пери, назвао га својим господаром, и у знак подлоштва пољубио га у руку. На Ђорђев пример старовићници и сви остали тамо сабрани Црногорци исто су учинили.

Перо је онда говорио Црногорцима, и обећао да ће помњиво радити о благостању заједничком, и све је наговарао на слогу, мир и уздржање добрих одношења са сусидним пријатељима, а навластито с' Аустриом, притећ' да когод би смио смутити мир на међи, и каквогод злочинство учинити Котару Аустрианском, главе на њему неима.

Затим нови је владар заузео кућу гди покојник становаше, писма, јаспру, и драгоцене ствари, које је Владика оставио.

Што се до сад изазнати могло о опоручним одредбама, ово је, да је Владика наминио за свога наследника Данила Петровића, под уговор, да се у Петрограду добро поднесе, и покаже да ће умити вишто управљати Церногором; а за вриме је наминио за Церногорскога владара свога брата Перу с' дужностју да на своје вриме и кад се испуни речени уговор прида Данилу владање Цернегоре.

Јоште је одредио, да се оних, 100.000 фиоринах положених у Бечу, добитак на једнаке диле даје отцу му Томи, матери му и двома сестрама уданим, за живота њиховога, и да се добитци из друге главнице од 100.000 фиоринах, положених у Петрограду, употребљују на јавне потреби Цернегоре.

Али је наредио, да се перва главница дигне из Беча, и уложи у Петрограду, и да се обе, иза смрти његових родитељах и сестарах имају сматрати као народна својина, којом ће управљати његов наследник.

Заповидио је да се од 50.000 фиор., обстојећих у пинезници на Цетињу, намирива плаћа Старовићниках, Главарах, Перјаниках, и други трошак за управништво, а да се друга главница од 50.000 фиоринах положена на Цетињу, и одређена за скупоћу која би настала, разгоди у зајам на мале диле међу потребињаке Церногорске уз 4 на сто добитка.

Церногорцима је припоручио слогу, уздржање добрих одношењах с' Аустриом и Херцеговином, и колико је год могуће да се с' Русиом пазе⁷⁵⁾.

Сасвим је разумљиво да су аустријске званичне новине са своје стране придометнуле понешто у споменутом опису, али су у бити доста тачно испричани последњи часови Његошеви, као и садржај његове опорукe. Његошову смрт у задарским новинама, између свих тадашњих књижевника у Далмацији, оплакала је једино књижевница Ана Видовић са подужом пјесмом под насловом: „У пригоди смрти Присвјетлога Господина Петра Петровића Церногорског Владике пјесма Ане Видовићеве од Шибеника“⁷⁶⁾. Пјесма се завршава алегоријом, како долазе славенске виле на Цетиње црногорској вили, која им јавља смрт Његошеву, те скупа полажу вјенце на његов гроб:

„Није прошло ни пол дана доба
Да су скупно Виле долетиле
К' Церногорској Вили у Цетињу,
А кад их је она упазила
Сташе њим' овако говорити:

⁷⁵⁾ GD 25 studenog 1851, br. 94. — OD 21 novembre 1851, No. 186.

⁷⁶⁾ GD 18 studenog 1851, br. 92. — О Ани Видовић види: K. Stošić, Galerija uglednih Šibenčana, Šibenik 1936, str. 90-91.

Неима нам већ славног' Владике?
Неима нам већ Петра Петровића?
Он се с' душом јутрос раздјелио
Пјесник они толи верли, мио!,
Ми дакле гроб његов с' нашим вјенцем
Почастимо сад, и окрунимо! —
Свака с' главе своје вјенац скида,
Тер су скупно у Цетињу пошле,
Пака на гроб ПЕТРА ПЕТРОВИЋА
Све су вјенце њему поклониле.“

(Сплит)

Душан П. Берић

